

HELMUT E. LÜCK¹

Theo Herrmann (1929 – 2013)²

THEO HERRMANN – IN MEMORIAM

Theo Herrmann, który dla wielu niemieckich psychologów był autorytetem, już nie żyje. Trudno jest z tym się pogodzić. Smutek przeplata się z żalem, że już nie usłyszymy jego głosu pełnego życia i entuzjazmu, że nie będziemy uczestniczyć w jego wykładach, zaś na kongresach słuchać argumentów i zastrzeżeń; nie wrócą jego opowieści, ani uśmiech. Tego wszystkiego będzie nam brakować.

Tutaj chcę przypomnieć Theo Herrmanna jako psychologa i naukowca. W kontekście jego wielkiego, przez 50 lat gromadzonego dzieła, nie jest to rzeczą łatwą.

Impulsem do podjęcia studiów z zakresu psychologii było pewne wydarzenie z okresu tuż po uzyskaniu przez niego matury. Oficjalnie, jeszcze w szkole, Theo

¹ Helmut E. Lück, jest jednym z najwybitniejszych historyków psychologii w Europie. Kilka jego publikacji zostało przełożonych na język polski. Opracowanie na temat jego naukowych osiągnięć ukazało się w *Studia Psychologica*, nr 12, 2012.

Tłumaczenia niniejszego tekstu z języka niemieckiego dokonał Włodzisław Zeidler.

² Zdjęcie zostało wykonane 25 sierpnia 2010 roku w Antoninach, jest własnością W. Zeidlera.

Herrmann zgłosił zamiar studiowania fizyki. Wkrótce potem, w *Amerikahaus*³, wpadła mu do ręki książka *Frustration and Aggression* napisana przez Johna Dollarda i jego współpracowników (1939). W tej książce Grupa Yale prezentowała – jak sądził wówczas Theo Herrmann – coś w rodzaju fizyki człowieka, łącznie z odpowiednimi formułami (Herrmann, 2004, s. 128). To mu wówczas odpowiadało. Zatem zaczął się ubiegać o przyjęcie na studia psychologiczne. Rozpoczął je w Moguncji. Wprawdzie został przyjęty także na studia we Frankfurcie n./M., ale decyzja dotarła do niego dwa dni później. Jak wielka różnica istniała pomiędzy tymi dwoma ośrodkami kształcenia psychologów, a także, jak bardzo różnili się od siebie Albert Wellek⁴ oraz Edwin Rausch⁵, tego Theo Herrmann w tym momencie jeszcze nie wiedział. Moguncja stała się zatem miejscem jego studiów.

Niestety, jego świeżo zdobytą wiedza na temat behawiorystycznych teorii frustracji-agresji nie czyniła w Moguncji na nikim większego wrażenia. Tutaj zajmowano się nadal dyskusjami na temat całościowych, strukturalistycznych teorii osobowości. Theo Herrmann oraz inni studenci dostrzegli w realizowanym w Moguncji programie studiów prowincjonalne naleciałości, po czym postanowili odbywać „studium podwójne”. Z jednej strony, zgodnie z programem, należało poznać poglądy, które posiadali Wellek, Krueger, Lersch, z drugiej strony warto było zainteresować się w Niemczech już nazbyt długo zaniedbywanym głównym nurtem psychologii anglosaskiej. A posiadała ona już także swoje teorie, podejścia eksperymentalne oraz ilościowe metody oceny wyników badań. Wellek nie oceniał ich wysoko, ale okazało się, że był bardzo tolerancyjny.

Wśród tych ciągłych dyskusji i sporów z Profesorem, udało się Herrmannowi ustalić swoją własną pozycję, swoje poglądy. Później nazwał je próbą sformułowania *nomologicznych zasad dla podstawowych badań teoretycznych* (Herrmann, 2004, s. 140). To te właśnie zasady znalazły wyraźny i dobitny wyraz w jego *Podręczniku empirycznych badań osobowości*⁶ (Herrmann 1969). Jego książka zawierała propozycję wręcz konkurencyjną w stosunku do tej, jaką popularyzował

³ *Amerikahaus* zostały utworzone po II wojnie światowej w większych miastach Niemiec Zachodnich oraz Austrii jako ośrodki United States Information Agency. Po części istnieją one nadal. *Amerikahaus* posiadał przede wszystkim bibliotekę a ponadto organizował rozmaite imprezy kulturalne. Theo Herrmann nie był ani pierwszym, ani jedynym studentem, który korzystał ze zbiorów bibliotecznych *Amerikahaus* po to, aby dotrzeć do literatury psychologicznej. W tamtym czasie większość bibliotek uniwersyteckich instytutów psychologii była zniszczona, albo zawierała literaturę przestarzałą.

⁴ Albert Wellek (1904–1972) był przedstawicielem tzw. drugiej szkoły lipskiej, tzn. psychologii całości, albo lipskiej szkoły psychologii strukturalnej. Wellek pochodził z Austrii, w Wiedniu oraz Pradze studiował muzykę (kompozycja i dyrygentura), w roku 1938 habilitował się w Lipsku w zakresie psychologii. Następnie był profesorem psychologii w „Breslau” oraz w Moguncji. Wellek był w okresie powojennym psychologiem posiadającym znaczne wpływy zarówno w zakresie kształcenia psychologów jak i badań, m.in. w psychologii muzyki. Przez wiele lat należał do Zarządu Niemieckiego Towarzystwa Psychologicznego. Jego brat, René Wellek (1903–1995), był czołowym literaturoznawcą w USA.

⁵ Edwin Rausch (1906–1994), przedstawiciel psychologii postaci, uczeń Maxa Wertheimera oraz Wolfganga Metzgera.

⁶ Oryg.: *Lehrbuch der empirischen Persönlichkeitsforschung*.

Wellek. W stosunkowo krótkim czasie ukazała się w Niemczech aż w sześciu wydaniach, a w wielu szkołach wyższych została uznana za dzieło standardowe.

Te dyskusje i spory z nauczycielem akademickim Albertem Wellekiem nie były w jego życiu czymś nowym, dzięki czemu Theo Herrmann przez kontakty i dobór argumentów w dyskusji z doświadczonym, starszym człowiekiem, osiągał coraz większy poziom dojrzałości. W podobnej sytuacji znalazł się już w okresie adolescencji podczas dyskusji ze swoim Ojcem, który był nauczycielem oraz antropozofem. Z tych dyskusji wyniósł młody Theo Herrmann swój własny światopogląd, który nazwał *filozoficzno-materialistycznym i ateistycznym*. O tym był przekonany niemal przez całe życie (Herrmann, 2004, s. 128).

Pomimo wszystkich rozbieżności poglądów, Albert Wellek cenił tego młodego Theo Herrmanna bardzo wysoko. Po zakończeniu studiów i uzyskaniu doktoratu Herrmann pracował przez dwa lata jako psycholog przemysłowy i kierownik działu osobowego fabryki tekstylnej „NORTEX” w Bad Bramstedt w Szlezwigu-Holsztynie. Pod koniec tego okresu Albert Wellek zaproponował mu asystenturę. Herrmann tę propozycję przyjął i powrócił do Moguncji.

W tamtym czasie, o karierze naukowej nie decydowały jeszcze publikacje w amerykańskich czasopismach naukowych posiadających „Impact”. Według jego opowieści: „Potrzebne były dobre publikacje, ale także interesujące wystąpienia na kongresach naukowych, którym towarzyszyła odpowiednia retoryka. Kiedy zauważyłem, że na moje wystąpienia przychodzą profesorowie, zrozumiałem, że mnie się udało!”.

W roku 1964 Theo Herrmann otrzymał pierwszą propozycję objęcia profesury zwyczajnej w Brunzshwiku. Tematem badań, które w tym czasie interesowały go pierwszoplanowo były, zarówno teoretyczne, jak i empiryczne aspekty badań nad stylami wychowania. Wkrótce zorganizował konferencję naukową, która wzbudziła duże zainteresowanie (Herrmann, 1966). Następnie, przy respektowaniu rygorystycznych reguł metodologicznych zostały opracowane skale do pomiaru kontroli i wspomagania zarówno ze strony ojca, jak i matki, które odnosiły się do czterech wymiarów, mających wpływ zarówno na wyniki w nauce, jak i na kilka innych zmiennych. Wyniki tych prac zostały opublikowane już jako Marburskie Skale Stylów Wychowania (Stapf, Herrmann, Stapf, Stäcker, 1972). Stało się bowiem tak, że od roku 1968 – od roku studenckich niepokojów – Theo Herrmann był już profesorem Uniwersytetu w Marburgu, gdzie otrzymał katedrę zajmowaną poprzednio przez Heinricha Düker⁷, którego cenił bardzo wysoko. W tym okresie, który teraz się rozpoczął powstały jego trzy duże prace naukowo-teoretyczne. Był to także czas ostrych dyskusji z Konradem Lorenzem oraz Klausem Holzkampem, twórcą tzw. psychologii krytycznej oraz innymi.

⁷ Heinrich Düker (1898–1986). Psycholog oraz uczestnik ruchu oporu w okresie narodowego socjalizmu. Po zakończeniu II wojny światowej, przez krótki okres czasu, był burmistrzem Getyngi, a w latach 1947–1967 profesorem Uniwersytetu w Marburgu. Düker prowadził badania nad wolą, zajmował się psychologią pracy i psychofarmakologią. W odróżnieniu od szeregu innych niemieckich profesorów, po zakończeniu wojny, energicznie popierał rozwój psychologii eksperymentalnej. To on stał się inicjatorem całego szeregu konferencji naukowych eksperymentalnie pracujących psychologów, na które zapraszano także psychologów z drugiej strony „żelaznej kurtyny”.

Na początku lat siedemdziesiątych Theo Herrmann został wybrany na przewodniczącego – dzisiaj nazywanego prezydentem – Niemieckiego Towarzystwa Psychologicznego (DGfPs), które w tych latach przeżywało intensywny rozwój.

Warunki i atmosfera pracy w Uniwersytecie w Marburgu stały się dla Theo Herrmanna stosunkowo szybko niezadowolające, zorientowane na politykę oszczędnościową, a reguły funkcjonowania szkolnictwa wyższego w Hesji, utrudniały prowadzenie badań. W tej sytuacji był zmuszony realizować swoje inicjatywy badawcze za pomocą specjalnych projektów sponsorowanych przez instytucje zewnętrzne, a z czasem zaczął także poszukiwać możliwości polepszenia swojego położenia.

Dzisiaj nazwisko Theo Herrmanna jest związane z Uniwersytetem w Manheim, gdzie od roku 1977, aż do przejścia na emeryturę w roku 1977 – to znaczy przez 20 lat – prowadził wykłady i badania. Także tutaj dwukrotnie sprawował funkcję dziekana oraz inne funkcje akademickie.

Teraz psychologia języka i mowy, a w szczególności produkcja wypowiedzi oraz orientacja w przestrzeni stały się centralnymi tematami prowadzonych przez niego badań, które dzięki przyznanym mu środkom przez Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG)⁸ mógł realizować w kilku obszernych projektach eksperymentalnych.

Zespół badawczy *Język i mowa w kontekście społecznym* – utworzony wspólnie z psychologami z Uniwersytetu w Heidelbergu, a później także specjalny program badań „245 Mowa i sytuacja” stały się podstawą dla stworzenia interdyscyplinarnych ram dla badań nad językiem i mową. Dla wielu spośród swoich uczniów i przyjaciół stał się kimś w rodzaju idealnego ojca, z tymi wszystkimi aspektami, jakie zwykle figurę idealnego ojca cechują. Jednakże Theo Herrmann nie należał nigdy do tych nauczycieli akademickich, którzy swoich uczniów protegują. Wszelkiego rodzaju grupy interesów („Seilschaften”) darzył niechęcią. Natomiast wysoka jakość prowadzonych badań i precyzja w opisie wyników znajdowały w jego oczach zawsze uznanie. Sam, dzięki swojej wytrwałej, systematycznej i wyjątkowo dokładnej pracy, był dla swoich uczniów najlepszym wzorem. Ponad dziesięć osób – uczennic i uczniów – z jego grupy w Manheim – uzyskało już tytuł profesora.

Jego prace spotykały się z uznaniem, otrzymywały także oficjalne wyróżnienia. Spośród nich wymienię tylko wybrane. Już w rok po swoim doktoracie, otrzymał specjalną nagrodę w konkursie ogłoszonym przez Austriacką Akademię Nauk za pracę: *Problem oraz pojęcie całości w psychologii*⁹. W roku 1988 otrzymał godność członka honorowego Niemieckiego Towarzystwa Psychologicznego (DGfPs), a w roku 2006 szczególne wyróżnienie za całokształt swojej naukowej działalności.

W ostatnich latach swojego życia, z podobną energią jak w okresie młodości, Theo Herrmann zaangażował się w problematykę historii psychologii. Jego zainteresowania koncentrowały się teraz w sposób szczególny na biografiami takich postaci, jak Otto Selz, Hildegard Hetzer, Wilhelm Hartnacke, Rudolf Hippius, Julius Bahle – a na końcu – także na biografii swojego nauczyciela Alberta Welleka.

⁸ Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) jest ważną organizacją, której zadanie polega na wspomaganie badań naukowych we wszystkich dyscyplinach nauki. Jej początek stanowiła, założona w roku 1920 organizacja pod nazwą *Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaft* (<http://www.dfg.de>).

⁹ Oryg.: *Problem und Begriff der Ganzheit in der Psychologie* – patrz: Herrmann, 1957.

Wszystkie bez wyjątku były biografiami z okresu panowania narodowego socjalizmu i z wczesnego okresu po zakończeniu II wojny światowej (Herrmann, Zeidler, 2012). On sam zaczął się w pewnym momencie dziwić, że w okresie swoich studiów nie dociekał tego, jaką przeszłość polityczną mieli jego nauczyciele. Było wszakże tak, że owe lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte, nie tylko w Moguncji, ale także w całej, jeszcze młodej Republice Federalnej, były „czasem wspólnego przemilczania” nazistowskiej przeszłości.

W ostatnich latach swojego życia Theo Herrmann uczestniczył w Warszawie w dwóch konferencjach naukowych poświęconych tematyce historii psychologii europejskiej¹⁰. Swoje referaty na te konferencje przygotowywał niezwykle starannie, w oparciu o celowe, dodatkowe badania archiwalne. Jeszcze w roku 2011, razem z prof. W. Zeidlerem prowadził szeroką kwerendę w polskich archiwach, aby wyjaśnić kilka ważnych okoliczności dotyczących działalności Hildegard Hetzer w okresie okupacji Polski przez narodowych socjalistów.

Pomimo wspomnianej już dociekliwości, która wyróżnia naukową twórczość Theo Herrmanna wśród innych, w tych ostatnich pracach uwagę przyciągają dwie nowe wartości. Z jednej strony jest to staranność w charakteryzowaniu danej sytuacji i unikanie wszelkich ocen, które należałoby uznać za powierzchowne lub pochopne – być może jest to związane z tym, że on sam czas narodowego socjalizmu przeżył. Z drugiej strony, wydaje się, że nie jest dziełem przypadku, że to właśnie on, pod koniec swojego życia zajął się kwestią światopoglądów, które każdą biografię kształtują, właśnie w kontekście swoich nomologiczno-empirycznych zasad badań naukowych. Być może, także z tej racji, uznaniem pełnym respektu, lub wręcz podziwem darzył uczestniczkę ruchu oporu Hildegard Knies, która choć w Niemczech wprawdzie prawie nieznana, znalazła jednak swoje miejsce pośród „sprawiedliwych wśród narodów” w Yad Vashem.

Na początku niniejszej refleksji mówiłem o stracie i smutku. Co może stanowić dla nas pocieszenie? Myślę, że może nim być dobre wspomnienie o Theo Herrmannie!

A jeżeli tak, to muszę dodać, że on nam to zadanie w dużym stopniu ułatwił, pomagał nam bowiem w tym, aby zachować o nim jak najlepsze wspomnienia! Były nimi jego wielorakie właściwości: opiekuńczość, miłość do swojej rodziny, przyjacielskość, jego uprzejmość, poczucie humoru, wreszcie jego gawędziarstwo (tutaj należy przypomnieć jeszcze, że to on był wydawcą jedynej w swoim rodzaju biografii „wielkiego psychologa Ernesta Augusta Dölle”¹¹). Należy do nich także jego niezwykle ważna twórczość naukowa, dzieło jego życia: 30 książek i ponad 200 artykułów. To wszystko składa się na nasze pełne wdzięczności wspomnienie o nim.

¹⁰ Zeidler, W. (red.) (2009). *Psychologia europejska w okresie międzywojennym*. Warszawa, Vizja Press & IT, s. 145–158.

Zeidler, W., Lück H. E. (red.) (2011). *Psychologia europejska w okresie międzywojennym. Sylwetki, osiągnięcia, problemy*. Warszawa, Vizja Press & IT, s. 301–317.

¹¹ Ta rzekomo pośmiertna biografia dotyczyła osoby i dzieła pewnego psychologa, którego nazwiska nie znajdziemy w żadnej z publikacji psychologicznych, które ukazały się przed rokiem 1974. Tym nie mniej, było tak, że cały szereg znanych i znakomych psychologów – owego czasu – wzięło udział w przygotowaniu tej niezwyklej biografii po to, aby w ten sposób opowiedzieć i uhonorować rzoliczne i niezwykle czyny i dzieła Ernesta Augusta Dölle’a (Herrmann, 1974).

Tym samym może pozostać dla nas wzorem, także w swojej orientacji teoretycznej, która nie pozwalała mu w zakresie nauki ulegać jakimkolwiek modom. Dzięki temu w swoich wspomnieniach mógł napisać „Mój zawód to była moja przyjemność” (Herrmann, 2004, s. 141).

BIBLIOGRAFIA

- Dollard, J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H., Sears, R. R. (1939). *Frustration and Aggression*. New Haven: Yale University-Press.
- Herrmann, Th. (1957). Problem und Begriff der Ganzheit in der Psychologie. Wien: Rohrer (= Preisschrift der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philos.- hist. Klasse, Sitzungsberichte, Bd. 231). Wersja późniejsza: Ganzheitspsychologie und Gestalttheorie. W: H. Balmer (red.), *Geschichte der Psychologie, Geschichtliche Grundlagen*. T. 1 (s. 573– 658). Weinheim, Basel, Beltz Verlag.
- Herrmann, T. (Hrsg.). (1966). *Psychologie der Erziehungsstile*. Braunschweiger Symposium über Erziehungsstile (28.3.-31.3.1966). Göttingen: Hogrefe.
- Herrmann, T. (1969). *Lehrbuch der empirischen Persönlichkeitsforschung*. Göttingen: Hogrefe.
- Herrmann, T. (Hrsg.). (1974). *Dichotomie und Duplizität. Grundfragen psychologischer Erkenntnis. Ernst August Dölle zum Gedächtnis*. Bern: Huber.
- Herrmann, T. (2004). In: H. E. Lück (Hrsg.), *Psychologie in Selbstdarstellungen* (s. 124–142). Lengerich, Berlin, Bremen: Pabst Science Publishers.
- Herrmann, T., Zeidler, W. (Hrsg.). (2012). *Psychologen in autoritären Systemen*. Frankfurt: Peter Lang.
- Stapf, K. H., Herrmann, T., Stapf, A., Stäcker, K. H. (1972). *Psychologie des elterlichen Erziehungsstils. Komponenten der Bekräftigung in der Erziehung*. Stuttgart: Klett.